

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 636.082:009:001

Апостол М. В.,
кандидат історичних наук, докторант, Національна
наукова сільськогосподарська бібліотека (Україна,
Київ), apostolmv@online.ua

МЕТОД ПЕРІОДИЗАЦІЇ В СИСТЕМІ МЕТОДОЛОГІЇ ІСТОРИКО–БІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Висвітлено значення методу періодизації в системі методологічного арсеналу історико–біографічного дослідження на прикладі наукової діяльності доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка НААН М. В. Зубця. Охарактеризовано період становлення його наукового світогляду, чинники формування пріоритетних наукових напрямів діяльності. Обґрунтовано, що період 1990–2014 років пов'язаний з найбільшою творчою активністю вченого. Узагальнено домінуючі напрями його наукових пошуків: селекція м'ясної/молочної худоби, теорія породи та породотворення, лінійне розведення, оцінка племінної цінності, біотехнологічні і генетичні аспекти селекції, основи племінної справи, збереження та раціональне використання сільськогосподарських тварин тощо.

Ключові слова: тваринництво, порода сільськогосподарських тварин, селекція, племінна справа, збереження генофонду.

Методологічна база історико–біографічного дослідження визначається, передусім, специфікою його об'єкта і предмета, метою та завданнями. Об'єктивний аналіз становлення наукового світогляду та творчих пошуків окремого вченого уявляється можливим лише за умови дослідження в конкретних історичних умовах і зв'язках, що позначилися на певних етапах розвитку суспільства. Це вимагає звернення до принципу історизму, застосування якого в історико–біографічних дослідженнях ґрунтується на використанні ряду притаманних йому переваг, а саме універсальності, доступності та зручності у використанні, необмеженості хронологічних і просторових відрізків наукового пошуку, різноманітності арсеналу взаємодоповнюючих історичних методів, їх органічного зв'язку із загальнонауковими та іншими методами дослідження. Досить ефективним засобом аналізу та впорядкування досліджуваного матеріалу є метод періодизації. Його застосування сприяє виділенню рівних за значущістю періодів, в основу поділу яких покладено явища досить складного часового, географічного та предметно–тематичного типу.

Завданням даного дослідження було проведення періодизації життєвого і творчого шляху відомого вченого у галузі тваринництва, академіка НААН М. В. Зубця. Окремі складники наукової діяльності вченого, його творчого спадку досить детально вивчені М. Я. Єфіменком, М. В. Гладієм, Ю. П. Полупаном, М. Свояченком [1; 2; 5; 6]. Однак до цього часу не виділено основні періоди та форми наукової діяльності вченого, не узагальнено його здобутки, характерні для певних хронологічних етапів.

Встановлено, що період становлення наукового світогляду М. В. Зубця охопив 1957–1974 роки і пов'язаний з його навчанням в Українській сільськогосподарській академії (УСГА). На формування його пріоритетних наукових напрямів важливий вплив зробили викладачі академії, професори М. А. Кравченко, М. М. Колесник, К. Б. Свечин, П. Д. Пшеничний, їх учні та послідовники

на відповідних кафедрах. Зокрема, перший декан зоотехнічного факультету, завідувач кафедри розведення сільськогосподарських тварин М. А. Кравченко був розробником генеалогічних методів розведення, племінного використання високопродуктивних тварин, удосконалення методів відтворного схрещування та розведення за лініями. М. В. Зубець розвинув сформульовані вченим принципи використання племінних тварин з рекордною продуктивністю, способи оптимізації системи лінійного розведення в скотарстві та ін. Особливий вплив на формування наукових пріоритетів М. В. Зубця здійснили фундаментальні наукові праці М. Ф. Іванова, Ф. Ф. Ейснера, М. Д. Потьомкіна, які досліджували проблему селекційно–племінного вдосконалення вітчизняних порід великої рогатої худоби.

Формування досвідченого фахівця, здатного вирішувати масштабні та складні завдання, завершилося на Прилуцькій держплемстанції, де він працював на посаді старшого зоотехніка після закінчення УСГА. М. В. Зубець розробляв плани штучного осіменіння, підбору та заможних паруваль для господарств зони діяльності держплемстанції. З 1963 р. обіймав посаду головного зоотехніка–селекціонера держплемзаводу «Тростянець» Ічнянського району Чернігівської області. У ці роки у нього з'явився глибокий інтерес до сментальської породи, подальшому селекційно–генетичному вдосконаленню та збереженню генофонду якої присвятив більшу частину своїх наукових праць [4]. У 1965 р. М. В. Зубець поступив до аспірантури УСГА за спеціальністю розведення тварин. У цей період публікує свої перші наукові праці, присвячені селекційно–племінній роботі та збереженню сментальської породи, запровадженню морфологічних і гематологічних досліджень у практику тваринництва.

У січні 1972 р. М. В. Зубець приступає до виконання обов'язків головного зоотехніка відділу з племінної справи Головного управління тваринництва та птахівництва в Міністерстві сільського господарства УРСР. Через три місяці його переводять на посаду заступника начальника відділу, потім начальника цього відділу та заступника начальника Головного управління тваринництва та птахівництва. Учений безпосередньо займався зведенням відомостей бонітування худоби, комплектуванням племінних господарств, плануванням штучного осіменіння, племінного підбору корів і телиць, підведенням результатів соціалістичного змагання та роздоювання корів, вивченням стану підготовки племінних господарств до зимівлі тощо. Найбільш вагомим здобутком цього періоду є захист в 1974 р. його кандидатської дисертації «Обоснование подбора в заводском стаде крупного рогатого скота». М. В. Зубець розробив оригінальну методику створення жирномолочного стада, що ґрунтувалася на виведенні маточних родин з стійкою і високою жирномолочністю впродовж усіх лактацій [3].

Наступний період, що охопив 1974–1990 роки, позначився домінуванням науково–виробничої і науково–

дослідної діяльності. М. В. Зубець продовжив роботу у Міністерстві сільського господарства УРСР, у 1978 р. очолив Управління м'ясного скотарства при Головному управлінні тваринництва і птахівництва. У 1980–1983 рр. М. В. Зубець – начальник Головного управління сільськогосподарської науки Міністерства сільського господарства УРСР. Якщо до цього часу його науково–виробнича діяльність здійснювалася у площині племінного тваринництва, то з 1980 р. вона набула більших масштабів, охопивши всю аграрну науку.

3 грудня 1983 р. – по липень 1984 р. був заступником Міністра сільського господарства УРСР. У 1984–1989 роках – начальник Головного управління сільськогосподарської науки, пропаганди, впровадження науково–технічних досягнень і передового досвіду, член колегії Міністерства сільського господарства УРСР. Основні зусилля управління спрямовувалися на уточнення тематики підвідомчих науково–дослідних установ, закриття малоперспективних тем, укріплення матеріальної бази відділів і лабораторій тощо. Майже двадцятирічна робота М. В. Зубця в Міністерстві сільського господарства та Держагропромі УРСР сформулила в нього якості теоретика і прагматика, людини і керівника. Він став зразковим стратегом і тактиком, політиком і дипломатом, ученим і практиком на всіх рівнях буття – від особистісного до загальнодержавного та міжнародного масштабу [6].

З січня по грудень 1990 р. М. В. Зубець був заступником голови Президії Південного відділення ВАСГНІЛ. Як основний здобуток цього періоду його діяльності розглядали захист докторської дисертації «Методи использования генофонда симментальской породы при чистопородном разведении и скрещивании». Учений вперше сформулював нову селекційну концепцію вдосконалення симментальської породи, яка передбачала використання методу багаторазового кільцювання на унікальних близькородних тварин, формування заводських ліній на основі спадковості кращих за генотипом плідників і видатних рекордисток із провідних родин. Теоретично обґрунтував шляхи і методи раціонального використання генофонду симментальської породи за внутрішньопородної селекції та міжпородного схрещування, що забезпечувало зростання виробництва молока і яловичини з урахуванням зональної специфіки вєднання галузі скотарства [3].

Наступний період діяльності академіка М. В. Зубця охопив 1990–2014 роки і характеризувався домінуванням науково–організаційної і науково–дослідної роботи. З'явилися такі її нові форми, як педагогічна, законодавча, публіцистична. Активізувалася популяризаторська діяльність, що спрямовувалася переважно на висвітлення здобутків вітчизняних учених з розроблення наукових основ розведення сільськогосподарських тварин. Основні зусилля М. В. Зубця в цей період спрямовувалися на становлення головного галузевого науково–методичного і координаційного центру – Національної академії аграрних наук України. Упродовж 23 років він був членом Президії, 15 років – Президентом, з 2011 р. – почесним Президентом Академії. Значною заслугою є те, що за умов глибокої економічної кризи він згуртував учених, спрямовуючи їхній потенціал на відродження національної аграрної науки в інтересах держави та суспільства. Вперше на базі створених наукових центрів у системі НААН розробив, апробував і задіяв струнку,

ефективну систему впроваджувальної діяльності. За його сприяння до реструктуризації Академії були залучені Світовий банк і Міжнародний центр з національних систем сільськогосподарських досліджень ISNAR. Учений дотримувався чіткої наукової позиції, що структурна перебудова та розвиток аграрного сектору мають спрямовуватися на створення переважно великих підприємств АПК на базі інтеграції та кооперації приватних власників [1].

Означений період також пов'язаний зі становленням науково–методичного і координаційного центру з розведення і селекції тварин – Інституту розведення і генетики тварин, який М. В. Зубець очолював у 1992–1996 роках. Здобутком ученого є зміцнення матеріально–технічної бази, розширення тематики науково–дослідних робіт, зміцнення наукового потенціалу установи, запровадження найбільш ефективних наукових розробок у виробництво. За його керівництва набули актуальності дослідження з селекції, генетики та біотехнології тваринництва, збереження генофонду тварин. На базі інституту розроблено основи сучасної теорії і методології селекції у тваринництві, що сприяло кардинальному перетворенню вітчизняного генофонду тварин. Характеризуючи науково–дослідну діяльність ученого в цей період, слід зазначити домінуючі напрями його наукових розробок: селекція м'ясної і молочної худоби, біотехнологічні та генетичні аспекти селекції, теорія породи і породотворення, етологія сільськогосподарських тварин, автоматизація та комп'ютеризація галузі тваринництва, збереження і раціональне використання сільськогосподарських тварин тощо [4].

Таким чином, при проведенні істотно–біографічного дослідження ефективним засобом аналізу та впорядкування документальної бази є метод періодизації. Його застосування сприяє виділенню рівних за значущістю періодів, в основу поділу яких покладено явища складного часового, географічного та предметно–тематичного типу. Проведено періодизацію наукової діяльності академіка М. В. Зубця. Встановлено, що період становлення його наукового світогляду охопив 1957–1974 роки і пов'язаний з навчанням в УСГА та науково–виробничою діяльністю в Прилуцькій державній племінній станції, держплемзаводі «Гростянець» Чернігівської області, Головному управлінні тваринництва та птахівництва Міністерства сільського господарства УРСР. Формування його наукових уподобань відбувалося під впливом фундаментальних наукових праць відомих учених у галузі тваринництва, академіків М. Ф. Іванова та М. Д. Потьомкіна, члена–кореспондента Ф. Ф. Ейснера, професорів М. А. Кравченка, К. Б. Свечина, М. М. Колесника, П. Д. Пшеничного та ін. Виділено два періоди наукової діяльності М. В. Зубця. Перший із них охопив 1974–1990 роки і позначився домінуванням таких її форм, як науково–виробнича та науково–дослідна. Період 1990–2014 років пов'язаний з найбільшою творчою активністю академіка М. В. Зубця. Виділено домінуючі напрями наукових розробок ученого: селекція м'ясної і молочної худоби, біотехнологічні аспекти селекції, теорія породи та породотворення, оцінка племінної цінності, збереження і раціональне використання сільськогосподарських тварин. Як основний його здобуток розглядали розроблення теорії і методології породотворення, що сприяло кардинальному якісному перетворенню вітчизняного генофонду порід.

На перспективу є доцільним більш детальне вивчення періоду формування наукового світогляду академіка М. В. Зубця, вивчення чинників становлення його домінуючих наукових напрямів.

Список використаних джерел

1. Гладій М. В. Академік М. В. Зубець – талановитий учений, організатор, політичний і громадський діяч / М. В. Гладій // Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. – К., 2015. – Вип. 49. – С. 6–13.
2. Єфіменко М. Я. Зубець Михайло Васильович / М. Я. Єфіменко // Вчені–селекціонери у тваринництві / наук. ред.: М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К., 1997. – С. 59–62. – («Українські вчені–аграрії ХХ ст.»; кн. 1).
3. Зубець Михайло Васильович: біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1966–2012 роки / уклад. В. А. Вергунов, М. М. Зубець, Т. Ф. Дерлеменко [та ін.]; наук. ред. В. А. Вергунов. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2014. – 372 с. – (Біобібліогр. сер. «Академіки Нац. акад. аграр. наук України»).
4. Зубець М. Вибрані твори / М. Зубець; упоряд. Б. Я. Панасюк. – К.: Аграрна наука, 2003. – 591 с.
5. Полупан Ю. П. Академік Михайло Васильович Зубець (спогади про Вчителя) / Ю. П. Полупан // Зубець Михайло Васильович: бібліографічний покажчик наукових праць за 1966–2012 роки / уклад. В. А. Вергунов, М. М. Зубець, Т. Ф. Дерлеменко та ін.; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2014. – С. 68–75.
6. Свояченко М. Вірний син аграрної науки / М. Свояченко // Зубець Михайло Васильович: біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1966–2012 роки / уклад. В. А. Вергунов, М. М. Зубець, Т. Ф. Дерлеменко та ін.; наук. ред. В. А. Вергунов. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2014. – С. 21–62. – («Академіки Нац. акад. аграр. наук України»).

References

1. Hladiy M. V. Akademik M. V. Zubets' – talanovytyy uchenyy, orhanizator, politychnyy i hromads'kyuy diyach / M. V. Hladiy // Rozvedennya i henetyka tvaryn: mizhvid. tem. nauk. zb. – K., 2015. – Vyp. 49. – S. 6–13.
2. Yefimenko M. Ya. Zubets' Mykhaylo Vasyly'ovych / M. Ya. Yefimenko // Vcheni–selektionery u tvarynnyctvi / nauk. red. M. V. Zubets', V. P. Burkat. – K., 1997. – S. 59–62. – («Ukrayins'ki vcheni–ahraryi XX st.»; kn. 1).
3. Zubets' Mykhaylo Vasyly'ovych: biobibliohr. pokazhch. nauk. pr. za 1966–2012 roky / uklad. V. A. Verhunov, M. M. Zubets', T. F. Derlemenko [ta in.]; nauk. red. V. A. Verhunov. – 3-tye vyd., pererob. i dop. – K., 2014. – 372 s. – («Akademiky Nats. akad. ahrar. nauk Ukrainy»).
4. Zubets' M. Vybrani tvory / M. Zubets'; uporyad. B. Ya. Panasyuk. – K.: Ahrarna nauka, 2003. – 591 s.
5. Polupan Yu. P. Akademik Mykhaylo Vasyly'ovych Zubets' (spohady pro Vchytelya) / Yu. P. Polupan // Zubets' Mykhaylo Vasyly'ovych: bibliohrafichnyy pokazhchik naukovykh prats' za 1966–2012 roky. – K., 2014. – S. 68–75.
6. Svoiyachenko M. Virnyy syn ahrarnoyi nauky / M. Svoiyachenko // Zubets' Mykhaylo Vasyly'ovych: biobibliohr. pokazhch. nauk. pr. za 1966–2012 roky / uklad. V. A. Verhunov, M. M. Zubets', T. F. Derlemenko ta in.; nauk. red. V. A. Verhunov. – 3-tye vyd., pererob. i dop. – K., 2014. – S. 21–62. – («Akademiky Nats. akad. ahrar. nauk Ukrainy»).

Apostol M. V., candidate of historical sciences, doctoral student, National Scientific Agricultural Library (Ukraine, Kyiv), apostolmv@online.ua

The method of periodization in the system of historical and biographical research methodology

The value of the periodization method in the system methodological arsenal of historical and biographical research on the example of the scientific activities of the doctor of agricultural sciences, professor, academician of NAAS M. Zubets was elit. The characteristics of the period of his scientific outlook forming, factors of the priority research areas of his activities were made. The author has proved that the period of 1990–2014 years was designated like the most creative activity of the scientist. The dominant directions of his scientific researches: the selection of beef and dairy cattle, the theory of breed and bread creation, line breeding, pedigree estimation, biotechnology and genetic aspects of selection, the basics of breeding, conservation and sustainable use of farm animals and others were generalized.

Keywords: animal husbandry, breed of farm animals, selection, breeding work, preservation of the gene pool.

***

УДК 94(477)

Григорук Н. А.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри нової
і новітньої історії, Тернопільський національний
педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
(Україна, Тернопіль), n.hryhoruk@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРАЦЬ МИКОЛИ ЧУБАТОГО

Розглянуто наукові погляди М. Чубатого на становлення Київської держави. Метою статті є дослідження Київської держави крізь призму праць М. Чубатого. Вчений відзначав, що Київська Русь стала засновником Київсько–Руської держави, котра складалася в основному з Київської Русі та колоніальних територій. Дослідження розглядає питання етногенезу українського народу пов'язане з походження Київської Русі як етнічного, географічного і державно–політичного утворення. В підсумку автор робить висновок, що М. Чубатий доводив, що Київська Русь – це одне, а децю інше Київсько–Руська держава. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно–функціональних та історичних методів.

Ключові слова: Київська держава, М. Чубатий, Русь, Україна, історія, етногенез.

Західноукраїнські землі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. дали чимало видатних українських діячів, учених, людей, відданих національній ідеї. Були в Галичині особистості, які своїми здібностями та наполегливою працею зуміли побороти всі труднощі та вийти на передові позиції творців української історичної науки. До них належить нове, динамічне покоління вітчизняних істориків, які працювали під науковим керівництвом Михайла Грушевського, що мало переломне значення для розвитку української національної історіографії у ХХ ст. Серед них визначне місце своєю плідною та різнобічною діяльністю посідає український історик – Микола Дмитрович Чубатий (1889–1975 рр.).

Питання оцінки М. Чубатого як дослідника Київської держави по різному трактувалось вченими. Складність оцінок обумовлена перш за все тим, що праці ученого охоплюють досить значний історичний період: обіймаючи історію України від найдавніших часів до 60–х рр. ХХ ст., комплексно проблема дослідження Київської держави висвітлюється М. Чубатим у ряді історичних праць. Це роботи «До питання про початки української нації» [1], «Князя Русь–Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй» [2] «Історія Християнства на Русі–Україні» т. 1 (1965 р.), т. 2, ч. 1 (1976 р.) [3; 4], «Українська історична наука (її розвиток та досягнення)» [5].

Значимо, що інстинкт аналітичного історика, який слідкує за подіями в Україні, спрямованими на знищення національного стрижня минулого української нації та паралельного процесу русифікації української історіографії, змусив М. Чубатого присвятити багато уваги дослідженню процесу етногенезу та формування нації. Учений відзначав, що головною тематикою його наукової праці є українська нація, її поява та консолідація в одноцілий організм. Власне, питання виникнення Київської Русі М. Чубатий вважав одним з найскладніших в історії України. Пошук джерел нації Русі–України – це була провідна ідея М. Грушевського. Цю ідею розбудовували учні історичної школи М. Грушевського, які були істориками–державниками і становили четверту всесторонньо активну генерацію українських істориків. Історики України четвертої генерації різних ділянок історичних наук – загальної історії, археології, історики українського права, етногенезу, етнографії, спираючись